

A "standard" amerikai kiejtés

doktori értekezés

készítette

Matzkó László

Szeged

1960

Diss.

B 359

A "standard" amerikai kiejtés.

I. A fonetikai irodalom körülbelül megállapodott arra vonatkozóan, hogy mit tekinthetünk br, standard kiejtésnek. Hasonlóan egyértelmű nézet azonban ezideig nincs az am, standard ejtésre vonatkozóan az irodalomban. A mindennapi élet gyakorlata mégis kialakít valamilyen standard-et. Ez utóbbinak a leírása e dolgozat célja.

Magának a standard-nek a fogalma meglehetősen rugalmas. A Webster's New Collegiate Dictionary így határozza meg a standard fogalmát: "That which is established by authority, custom or general consent, as a model or example." George Philip Krapp, a Columbia egyetem professzora ezt mondja: "A sufficient definition of the term standard will perhaps be found in the statement that speech is standard when it passes current in actual use among persons who must be accounted as among the conservers and representatives of the approved social traditions of a community."

Kenyon különösen kiemeli, hogy nem egy, hanem sokféle standard-ról beszélhetünk, ha egyáltalán ilyen létezik. Többek között ezt mondja: "The standard of English pronunciation, so far as a standard may be said to exist, is the usage that now prevails among the educated and cultured people to whom the language is vernacular." /A Webster's New International Dictionary-ből./

Másutt pedig ezt mondja: "As in all trustworthy dictionaries the editors have endeavored to base the pronunciations on actual cultivated usage. No other standard has, in point of fact, ever finally settled pronunciation." /A Pronouncing Dictionary of American English-ből./

Ezek szerint a standard kiejtés a művelt emberek társalgási nyelve, de csak ha a nagy tömegek nyelvétől nem különbözik túl élesen, mert általános elismerésre és elfogadásra csak így számíthat. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy sem a hanyag, elszórt, sem az ünnepélyes, szónoki, kezetteljes, afektált kiejtés nem tekinthető standard-nek.

Magyarra a standard mellékacsvet " mintaszerűnek" vagy " általánosan jónak elfogadottnak" fordíthatóak. Egyszerűség és rövidség kedvéért mégis inkább az angol szót fogjuk használni. Leginkább az iskolák, egyetemek, színházak, mozik és a mai korokban legfőképpen a rádió kultiválják azt a kiejtést, melyet a fentiek értelmében standard-nek nevezhetünk. Kivételesen ugyan sub-standard, vagy talán helyesebben non-standard kiejtést is lehet ezeken a fórumokon hallani / rádió - intervjuk, népi alakok színdarabokban stb./, de ezek csak kivételek, a standard fogalmát nem változtatják. A népies non-standard kiejtési típusok leginkább a színjátszáshoz kaptak teret. A rádió azonban nem elégszik meg pusztán az általánosan jónak elfogadott kiejtéssel, hanem szokás a szavakra, melyeknek több közismert kiejtése is van, normatív / szabályozó/ tényezőként lép fel, azáltal, hogy bemondóinak, tudományos szakemberek tanácsának meghallgatása után egyik, vagy másik kiejtési változatot írja elő, vagy legalábbis ajánlja. Így azután bemondói közvetítésével a kívánt változatot terjeszti, népszerűsíti, divatosná teszi. Ilyen normatív tevékenységet fejt ki a londoni BBC angol nyelvű viszonylatban. A BBC ugyanis bemondóitól fonetikai képzettséget kíván meg és időnként normatív kiejtési jegyzéket ad ki, melyhez a bemondóknak alkalmazkodnia kell. A rádió egyik legfontosabb szerepe éppen a kiejtés egységesítése, mely ugyan általában az általánosan elfogadottnon alapszik, de ezen túlmenően normát is szab.

Hasonlóképpen a kiejtést jelölő szótárak szintén az általánosan elfogadottat, a standard-et jelölik, de csaknem mind normatívok is, amennyiben állást foglalnak a / gyakran pedánsan és tévesen/ legjobbnak tekintett változat mellett. Helyes és kell is, hogy ezek normatívok legyenek, de a pedáns és a hanyag kiejtés között meg kell találni a középutat, a köznapit művelt társalgás normáját. Ultraconservatívisággal vagy hanyagsággal aligha vádolható valamelyik is, viszont túlzott konzervatívisággal és pedantériával annál több. Így pl. nem ritkán olyan kiejtéseket közölnek magukat modernnek nevező szótárak, melyek ma már alig fordulnak elő.

I. Amerikában az USA területén három nagy dialektust / Keaton szerint kiejtési típust/ lehet megkülönböztetni: / 1/ keleti, / 2 / déli, / 3 / nyugati, vagy középnyugati, vagy északi, vagy általánost.

/ G. H. Krapp: The English Language in America; Kenyon: A Pronouncing Dictionary of American English; Webster's International Dictionary/ Természetesen e három belül számtalan al-dialektusról beszélhetünk, melyek között azonban nincs túl nagy különbség. Sőt a három amerikai fő-dialektus között is sokkal kisebb különbségek vannak, mint pl. a brit angol dialektusok / délkeleti, nyugati, közép- és északangol, vagy pl. a dél- durhami és a "Broad Scots" dialektus/ között.

A keleti dialektus területe New York City és környéke, valamint New England a Connecticut folyótól keletre / Maine, Vermont, New Hampshire, Massachusetts, Connecticut, Rhode Island/.

A déli dialektus területe Virginia, North Carolina, South Carolina Tennessee, Florida, Georgia, Alabama, Mississippi, Arkansas, Louisiana, Texas, ezenkívül Maryland, West Virginia, Kentucky és Oklahoma részei.

A nyugati vagy északi dialektus területe a fennmaradó többi terület.

Ez a felosztás persze nem jelenti azt, hogy nyelvi szigetek nincsenek ezeken a területeken belül, melyeknek beszéde elüt az őt körülvevő nagyobb nyelvterületétől. A lakosság állandó keveredése, ide - oda vándorlása következtében pedig bármely fentebb említett területen bármely dialektus képviselve van, illetve előfordul. Ez utóbbi tény is elősegíti természetesen a nyelvi kiegyenlítődést.

III. Az amerikai kiejtés hangállománya.

Az egyes hangok artikulációját általában a délangol normához fogjuk hasonlítani. A délangol normát I. Ward, Mc. Carthy és D. Jones leírása szerint értjük. Ez az, amit BBC - broadcast English - nek is nevezhetünk, vagy standard English-nek, mert a délangol az általánosan elfogadott dialektus Angliában.

1. [i:] általában megfelel a br. [i:] -nek. Nincs észrevehető különbség e hang am. és br. artikulációja között. Pl. beat, bead.
2. [ɪ] általában megfelel br. [ɪ] -nek. Az am. hang képzésénél a nyelv állás alacsonyabb és egy csöppet hátrábbhúzott: bit, pit, bid, six.

3. Hangsúlytalan helyzetben [ɪ] sokszor alacsonyabb és hátsóbb nyelvéllásu, mint hangsúlyosban, bár szóvégi helyzetben gyakori az [iɪ] diftongus is: pity ['pɪɪtɪ], ['pɪɪti].
4. Gyakran hallható Am.-ban hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben egy másik [ɪ] változat is. Ez a változat még alacsonyabb és hátsóbb nyelvéllásu, mint az előbbi. Hangzása legközelebb áll az [ɛ] -hez, de lazább izommozgás kíséri: Six [sɪks].
5. A br. [ɪə] diftongusnak am. [ɪ:(ə)r] felel meg. Am.-ban a [ə]-glide csakély: clear
6. A br. [eɪ] diftongusnak Am.-ban ugyanolyan diftongus felel meg. Első tagja középheg kardinális [ɛ] és [e] között, ha zöngés magán - vagy mássalhangzó következik utána: gave, gay. Előfordul kissé magasabb nyelvéllásu diftongus is, különösen zöngétlen mássalhangzók előtt. Zöngétlen mássalhangzók előtt kardinális [e] -nél valamivel alacsonyabb nyelvéllásu [e:] monofthongus is gyakori. / Webster's New Collegiate Dictionary/. Egyébként itt megjegyezhetjük, hogy az [eɪ], [ou] diftongusok Am.-ban "szűkebb" / narrower/ diftongusok, mint a megfelelő br. diftongusok, azaz az ealított diftongusok az alkotó elemek / [e-ɪ] ill. [o-u] / artikuláció helyeik között kisebb távolság van, mint a br. diftongusokban / am. is szolva a "széles" ausztráliai diftongusokról/. Mindazonáltal előfordulnak Amerikában alacsonyabb nyelvéllásu változatai is e diftongusnak [ɛə] és "szélesebb" típusai [ɛɪ] : Way, glade, gate, nation.
7. [ɛ] megfelel br. [ɛ] -nek. [t] előtt alacsonyabb nyelvéllásu, mint más helyzetben: ten, tell.
8. A br. [ɛə] diftongusnak megfelel am. [ɛ:r] általában az [ɛ] nyiltabb változatával, de előfordul még nyiltabb változata is [æ:r] / a déli dialektusban csak [æ:(ə)]/, az északi dialektusban/ és a Kanadaiban/ előfordul [e:r] formában is ugyanolyan [e] -vel első elemként, mint az [er] diftongusban: care, parent, chair.
9. Am. [æ] általában megfelel / londoni/ br. [æ] -nek, de ez utobbi nál alacsonyabb és hátsóbb nyelvéllásu. A skóciai angol [æ] -vel azonosnak mondható. Helyenként skót és északangol települők hatására / Nyugat-Am.-ban és Nyugat-Kanadában, pl. Albertában/ helyette [a] hallható: back.
[æ] előfordul hosszan is / [æ:] / -nce, -nd, -ff, -ft, -ss -st, -lf előtt, amikor a megfelelő br. kiejtésben a magánhangzó

- [a:]: grass, after, dance, command, shaft, half, last.
10. Am.-ban [a] általában az előbb említett típusú szavakban fordul elő hosszan [a:], röviden pedig az [aɪ], [aʊ] diftongusokban.
 11. Az [aɪ] változatai [aɪ]-ig terjednek. Kanadában, Virginia-ban, Carolinában zongétlen mássalhangzók előtt [ʌɪ] is előfordul wife [wʌɪf]. Sok helyen délen [a:ⁱ] használatos alig hallható [ɪ]-vel, vagy anélkül. / W.I.D., Kenyon/
 12. Az am. [aʊ] diftongus kb. olyan, mint a megfelelő br. diftongus. E diftongusban az [a] elem valamivel hátsóbb nyelvéllásu, mint az [aɪ] diftongusban. Am. változatai [aʊ] és [aʊ] között ingadoznak. A déli dialektusokban a legáltalánosabbak az [ɔʊ]-[aʊ] közti változatok. [ɔʊ] gyakran válik [ɔo] v. [ɔə] -vé. Virginiában, főleg a Blue Ridge hegységtől keletre egy [aʊ] típusú diftongus hallható zongétlen mássalhangzók előtt: How new brown cow?, out [aʊt], [ɔʊt], [aʊt]. / Kenyon, Pron. Dict. /
 13. Am. [ɑ:] sokszor megfelel br. [ɑ:] -nak. Mind Amerikában, mind Angliában e hangnak sok változata van [ɑ]-[ɑ] között. Am.-ban általában hátsóbb nyelvéllásu, mint az angliai standard-ben. sh, star. / W.I.D., Kenyon/
 14. Am. [ɔ] megfelel br. [ɔ] -nak, de rendszerint kisebb izomfeszültséggel, mint a br. hang: watch.
 15. Az am. [ɔ:] valamivel nyiltabb hang, mint a megfelelő br. hang: order. / W.I.D., Kenyon/
 16. Am. [oʊ] megfelel br. [ɔʊ] -nak. Zongétlen mássalhangzó előtt [o:] monoftongus is előfordul / W.I.D., Kenyon/. A déli dialektusban gyakori [oo] vagy nyiltabban [òò]. Erre utal pl. a "naw" írásmód no helyett.
 17. Am. [ɔɪ] mint Angliában. Néha hallható zárt o-val is [oɪ] mely valószínűleg déli jellegzetesség: boy.
 18. Am. [ʊ] megfelel a br. [ʊ] -nak, de jóval kevesebb ajakkerekítéssel, vagy éppen ajakkerekítés nélkül [ʌ] : good, brook, Brooklyn, gyakran csakna [ˈbròkɪn]. A mássalhangzó környezet hatására azonban valamivel közelebb áll rendszerint a br. hanghoz labiális mássalhangzók közelében, de az előbb említett változatok is előfordulnak ilyen szavakban, mint pull, put, full, woman.

19. Am. [v:] megfelel a br. [v:] -nak, de rendszerint kevesebb ajakkerekítéssel [v^c:]: food, moon. Sőt ajakkerekítés nélküli változatai is előfordulnak [ɤ:]. Egyesek mindig az [v:] változatot használják, mások mindig az [v^c:] vagy [ɤ:] változatot, de vannak, akik megkülönböztetik azokat a szavakat, amelyekben valamilyen [ju:] volt azoktól, melyekben sohasem volt [ju:]: do [dʊ:], due [dʉ:].
20. [ə] mint a br. [ə].
21. [æ] r-szinezetű [ə]. Hangsúlyosan és hangsúlytalanul: further ['fæ:ʃə]. Kezden hangsúlyos helyzetben külön jelet használ a hangra [ɜ] mivel azonban számbavehető különbség a hang minőségében nincs mi egyszerűség kedvéért, mind hangsúlytalan, mind hangsúlyos helyzetben ugyanazt a [ə] jelet fogjuk használni. Daniel Jones prof. teljes joggal szótagos r-nek írja fonetikájában. Tehát az ő jelrendszerét használva a fenti szó így is átírható: ['fr:ʃr]. Még más átírási lehetőség ['fə:ʃə].
/ Lásd még 27./
22. [ʌ] a br. [ʌ] -hoz képest valamivel magasabb nyelvválású, az állkapocs és ajaknyílás kisebb, mint a br. hangnál, minek következtében jobban emlékeztet a magyar a - ra, mint az á - szinezetű br. változat. Van azonban egy ő - szerű előrébbtolt magasabb am. változat is, mely közel áll az [ə] -höz. Ezt [ʌ̂] -vel jelölhetjük: love [lʌ̂v], [lʌ̂v], London [lʌ̂ndən], [lʌ̂ndən]. Az [ʌ̂] eredete feltehetőleg a középaugliai [ə], mely hangsúlyos helyzetben fordul elő, pl. cut [kʌ̂t]. R előtt Am-ban [ʌ], [ʌ̂], [æ], sőt wo- szavakban [wɔ̂], [wɔ̂] felel meg a br. [ʌ] -nak. Pl.: hurry, ['hæ:ri], ['hʌ̂ri]; worry ['wæ:ri], ['wɔ̂ri], ['wɔ̂ri], ['wʌ̂ri], ['wʌ̂ri].
23. [ju:] kb. úgy hangzik, mint Angliában. Másik változata [iú].
24. Mássalhangzók.
Külön említést csak th [θ], [ɤ], t, l és r érdemel.
24. [θ] és [ɤ] leggyakrabban postdentális vagy foghegy / point-teeth/ hangok, ritkábban interdentalis képzésűek.

25. Az am. t artikulációja olyan mint a br.-ben általában, de egyrezdüléssel r-nek [r] hangzik két magánhangzó között, a és magánhangzó, r és magánhangzó között, valamint szótagos l [l] előtt. Pl. better ['berə], continental [kən'tɪnəntəl], important [ɪm'pɔ:nt] , little [lɪl], turtle [tɜ:rl]. Finomkodó stílusban és egyébként gyakran Kanadaiban implozív-t hallható az -at - és -rt - kapcsolatokban, ha magánhangzó következik rá: sentence ['sɛ(n)təns] , important [ɪm'pɔ:rnt]. / Szótagos l előtt, ha nem [r] hangzik, csakis implozív t lehetséges. / Természetesen a mesterkéltem finom beszédben az írás hatására t hallható valamennyi fentemlitett esetben. Ez azonban a művelt réteg beszédében sem általános.

26. L mindenütt "sötét" / dark / a legtöbb amerikai kiejtés típusban: tell, lip [tɛl], [lɪp].

27. R-nek két artikulációja divatos Amerikában. Az egyik majdnem olyan képzésű, mint a frikció nélküli délangol hang / frictionless continuant r [ɹ] /. Ez főleg szókezdő helyzetben, vagy más mássalhangzóval kapcsolatban magánhangzó előtt, valamint két magánhangzó között fordul elő: ring, bring, very. Sok amerikai beszédében még ezekben a helyzetekben is hátrább és magasabban képződik, mint br. testvére. - A másik r - féleség még hátrább és magasabba húzott nyelvvel ejtetik, a nyelvhegy gyakran kissé hátraperdül. Innen kapta nevét: "visszagörbitett"/retroflex/ r [ɻ]. Magánhangzók után használatos. A fentebb említett magánhangzóval egy egységes hangot, [ɹə] -színezetű [ə] -t alkot. Fonetikai jele [ɹ] vagy [ɻ] . A régebbi [ɹə] kapcsolatból fejlődött ki. / W.I.D., Kenyon / . E magánhangzót úgy képezzük, hogy a nyelvet a frikció nélküli vagy a retroflex r helyzetében tartjuk és a hangszálakat rezgetjük. Hasonló artikuláció a nyugatangol dialektusokban található: Fine feathers make fine birds ['vaɪn 'fɛðəz , meɪk 'vaɪn 'bɜ:dz]. Amerikában a második / retroflex / artikuláció általános: ['faɪn 'fɛðəz , meɪk 'faɪn 'bɜ:dz].

Főleg nőknél fordul elő egy kevésbé öblös rezonanciájú változat, melynek magyarázata valószínűleg a szájüreg különböző voltától eltekintve az, hogy ezek a beszélők e hang képzésekor

nyelvüket keskenyebbre húzzák össze, mint a férfiak többsége. [w] után [æ] gyakran hátsóbbnyelvállású [æ₊] mint más helyzetben. A hang így öblösebbé válik és [ɔ] -ra emlékeztet, annál is inkább, mert több - kevesebb ajakkerekítés kíséri. Ezt éppen az ajakkerekítés jellegénél fogva [ɔ] -vel fogjuk jelölni. A wor- helyesírású szavakban [ɔ] is hallható: they were [ˌðeɪ wæ] vagy [ˌðeɪ wæ₊] helyesebb átírással [ˌðeɪ wɔr]; word [wæ:d], [wɔrd], [wɔrd].

IV. Ezek után foglaljuk össze a három fő dialektus jellemző sajátosságait. Ezeket legjobban az r kezelése és az [a:], [ɔ:], [æ:], [v] hangok használata alapján lehet elkülöníteni.

A keleti dialektus jellemző vonásai:

1. Az r csak magánhangzó előtt hallatszik. Minden más helyzetben néma: car [ka:], fur [fə:], or [ɔ:].
2. O zárt szótagban általában ~~KKV~~ [v], mint Angliában: lock [lɒk], sob [sɒb]. Általában a keleten.-ben [v] használatos ott ahol a br.-ben is.
3. Általában [a:] felel meg a br. [a:] -nak: part, pass, past, ask, staff, after, path, dance, command, aunt, laugh, grasp, half.
4. Br. [ju:] -nak általában [v:], [ú:] felel meg: new [nū:] dew, due [dū:], tune [tu:n], suit [sv:t] enthusiasm [ɪn-θv:zɪ,æzəm]. A beszéd tempója általában elég gyors.

A déli dialektus jellemző vonásai:

1. Az r csak magánhangzó előtt hallatszik. Minden más helyzetben néma, mint a keleti dialektusban.
2. Br. [v]-nak [æ] felel meg, de gyakori az [v] is.
3. [a:] helyett, ha a helyesírásban nincs utána r, [æ:] áll. Tehát: part [pɑ:t]; de: pass, past, aunt, dance stb. [æ:] -vel.
4. Br. [ju:] -nak d, t, n után [ju:] felel meg: new, [nju:], dew, due [dju:], tune stb.
5. [av] helyett általában [æv] áll. Virginiában a Blue Ridge hegy-ségtől keletre [əv] áll zongétna mássalhangzók előtt ~~##~~: out [əvt], míg zongések előtt és szóvégi helyzetben [æv]. A déli dialektusban általános [æv] egyébként gyakran [æə]-vé válik.

A nyugati /vagy északi/ dialektus jellemző vonásai:

1. Az r mindenkor hallatszik, csak az [ə(:)r] kapcsolatban olvadt bele a megelőző magánhangzóba, melyet módosított: [æ(:)].
2. Br. [a:] -nak, ha a helyesírásban nem követi r, [æ:] felel meg, kivéve a father ['fɑ:ðə] szót. Tehát: pass, past, aunt, stb. [æ:] -vel.
3. Br. [ɒ] -nak [ɑ] felel meg: hot, watch. Ez az [ɑ] elülsőbb képzésű, mint a father, part típusú szavakban. Tehát pontosabban [ɑ₊]
4. Egyformán gyakori az u [jʊ:] és [u:] ejtése t, d, n, s után: duty ['dʒjʊ:ri], tune [t(j)u:n], new [n(j)u:] stb.
5. Az orrhangu magánhangzók gyakoribbak, mint a másik két dialektusban: half [hæ:f], [hæ̃:f]

V. V. Mindezek a dialektusok a közélet fórumaiban, ahol az ország minden részéből származó emberek találkoznak nap mint nap, kerülnek egymással érintkezésbe. Itt történik a kiegyenlítődés és az ebből kialakult közös vagy általános stílus, a standard, innen terjed ki a dialektusok nyelvterületére. Mint már bevezetőben említettük ezek a standard-formáló fórumok elsősorban a színházak, filmszínházak, egyetemek, főiskolák és a rádió. A már kialakult standard terjesztésében ma a rádió a főszerep.

Vizsgáljuk meg tehát, hogy mit hallunk hangszereken, filmekben, rádióban.

1. [ɪ] .Az [ɛ] -szerű mélyebb és hátsóbb nyelvállású [ɪ] igen ritkán fordul elő. Mintaszerűnek tehát csak [ɪ] tekinthető.
2. Az [eɪ] diftongus első tagja középheggy kardinaális [ɛ] és [e] között. Többek között ilyet hallhatunk Bing Crosby-tól a rádióban gyakran közvetített Happy Birthday to You, The Ghost Riders és a White Christmas c. dalokban.
3. A care, chair, parent típusú szavakban [ɛ:r] az általános, jóval ritkábban, főleg csak északon, fordul elő [e:r].
4. Az [a:], [æ:] kezelése ugyanolyan, mint a nyugati/vagy északi/dialektusban. Ha egyik-másik művész [a:] -t v. éppen [æ:] -t használ valamennyi szóban, amelyekben az angol standard ez vagy keletamerikai származásának, vagy inkább annak tudható be, hogy műveltségét akarja fitogtatni, mert sok helyen Am.-ban a br. kiejtést tartják műveltségnek, elegánsnak, helyesnek. Természetesen a br. [a:] ezekben a szavakban se műveltebb, se elegánsabb, se helyesebb, mint az am. [æ:], hanem egyszerűen más, hiszen eredete ss, sp, st, sk, ft, th előtt középagol a [a], mely a 17. szá-

zatban [x] -vé tolódik elő, ez azután a XVIII. században megnyúlik [x:] -vé. Henry Sweet e két változás idejét kissé korábbra teszi. Szerinte az [a] > [x] változás az első modern angol korszakban / szerinte kb. 1500-1600/ megy végbe, a második, a hangnyúlás a második modern angol korszakban / szerinte kb. 1600-1700/. Szerintünk az előbbi idő-meghatározás, mely Dr. Ellert Ekwall - tól származik a pontosabb. Anyai bizonyos, hogy az [x] fokot kétségtelenül először Wallis tanúsítja 1653-ban./ Ekwall, Historische neuenglische Laut- und Formalehre/. Hamarosan ezután a XVII. század végén vagy a XVIII. század elején, valószínűleg nem mindenütt egy időben történik a nyújtás. Ezt a stádiumot őrzik az am. [x:] a staff, bath, bask, last, clasp típusú szavakban. A half, aunt típusú szavakban a fejlődés menete a XVII. század folyamán történő [av] > [a:] > [x:] változás. -- Angliában 1700 után [x:] > [a:]. Hogy az am. [a:], [a:] a délangol kiejtés ill. délangol bevándorlók hatására jelent meg ezekben a szavakban, vagy pedig attól függetlenül fejlődött ki, nincs eldöntve /Webster's New International Dictionary, Kenyon/.

5. Br. [v] -nak általában [a] felel meg, de [ɨ] előtt [v] vagy talán gyakrabban [v:], :not [nat], long [lɔ:vɨ]. A wa-szavakban melyeknél a w ajakkerekítő hatása játszik nyilván szerepet, az ének- és rádióstylus a [wɔ] változatot fogadta el, de, bár jóval ritkábban, hallható a [wa] változat is. Meachen és Kenyon a [wa] változatot a legelterjedtebbnek tartja, de Kenyon elismeri, hogy a [wɔ] változat is elég gyakori Am. bármely vidékén. A keleti és a déli dialektus területén [wɔ] csaknem egyeduralkodó. Ezért ha lélekszám szerint nem is, de területileg a [wɔ] változat tekinthető a legáltalánosabbnak. Ez és az a tény, hogy a br. hanggal megegyezik járulhatott hozzá, hogy ma [wɔ] a művészek, tudósok és rádióbemondók standardja.

Intervokális r/r/ előtt Kenyon szerint [ɔ] a leggyakoribb Amerikaszerte, de mindenütt elég gyakori [v] is. [a] ritka ilyen helyzetben narrow [ta'mɔ:rou], [ta'mv:rou], [ta'ma:rou]. Az ilyen típusú szavaknál ugyanez a helyzet, mint a wa-szavaknál. A rádió és a művészek itt is az [v] változatot fogadták el. Hozzá kell tennünk azonban, hogy egy és ugyanazon személy sem használja mindig következetesen egyik vagy másik változatot.

Igy pl. ugyasattól a személytől hallható: tomorrow [tu'mɒ:rɒv], foreign ['fɔ:rən]; mástól [tu'mɒ:rɒv], ['fɒ:rən], ismét mástól [tu'ma:rɒv], ['fɔ:rən]. Erre nézve semmilyen szabályt felállítani nem lehet.

G előtt br. [v] -nak megfelel az. [a:], [v:], [ɔ:]. Bár Kenyon szerint az [a:], [ɔ:] változatok a leggyakoribbak, a rádióstilus és a színpadi stílus az [v:] változatot kultiválja.

A XVII. és XVIII. században [v] meghosszabbodott ff, ft, ss, st, th előtt ilyen szavakban, mint off, often, cross, lost, cloth. Ez a változás először a dél-angolban ment végbe, míg közép- és Észak-Angliában a rövid hang megmaradt. /W.M.I.D., Kenyon/ A dél-angol változatot mint általában a dél-angol normát, később elfogadták standardként. Ez a divatkiejtés mégsem tudott Angliaszerte általánossá válni, és az északi vidékek rövid [v] változata újra teret hódított. Az idősebb generáció képviselői között [ɔ:] -t még gyakran lehet hallani Dél-Angliában /pl. Daniel Jones professzor kiejtésében is, ahogyan ezt ő maga említi/. A fiatalabb generáció tagjai között azonban egyre jobban terjed az [v] változat. Ez utóbbit fogadta el a BBC is. Am.-ban a hosszú hang [ɔ:], [v:] a leggyakoribb ezekben a szavakban: off [ɔ:f], [v:f], cross [krɔ:s], [krɒ:s]. Kanadai változatként [a:f], [kra:s] kiejtést volt alkalomuk hallani.

A rádióbeszédők és énekesek nagy többsége [v:] -t használ a cross, lost, off típusú szavakban, de pl. a "Z a fekete lovas" c. film főszereplőjétől, aki egyébként az általános az. típus beszélt, hallottuk: "We've lost [lɔ:st] the train!" Hasonlóképpen az "A Tisket a Tasket" c. dalban /Brunswick Radio Corporation A 81635-A lemezen/ Fitzgerald énekesnőtől hallható: "...yes, on [ɔn] the way I lost ʔʔ [lɔst] it". Természetesen az énekekben a szótaghosszuság a dallamtól függ. Ezért a hosszúságot ez utóbbi példában nem vetjük figyelembe. Igaz, hogy a jó dalszövegben a rövid és hosszú szótagok pontosan megfelelnek a rövid és hosszú zenei hangoknak. Nagy általánosságban ez így is van, de korántsem mindig. Így pl. az említett dalban előfordul: "She took [tu:k] it", mert a took szó éppen hosszú zenei hangnak felel meg az adott dalban.

G előtt br. [v] -nak az. [a:], [v:] v. [ɔ:] felel meg. Bár a köznyelvben [a:], [ɔ:] a legáltalánosabb, a műveltek kiejtésében inkább [v:] akkor is, ha egyébként [v] helyett [a] -t használják rendszer-

resem: fog, bog, dog, frog, log

Az amerikai [a] eredete nem tisztázott. Ilyen szavakban, mint not egyesek, pl. quick úgy vélik, hogy a XVII. században a br. " rövid o " elvesztette az ajakkerekítést és így [a] -vá vált. Innen eredne az am. hang. / W.N.I.D., Kenyon/ Bár Kenyon szerint az am. kiejtés a XVII. századi br. standard kiejtés egyenes folytatása, nem pedig valamilyen dialektusé, és az álláspont aligha védhető. A XVII. és XVIII. században az [a] kiejtés, mint divatkiejtés szokásos volt ugyan Angliában, de nincs okunk feltételezésre, hogy ez a köznyelvben általános lett volna. Az [a] csak egyes tájszólásokban vált általánossá. /Ekwall: historische neuenglische Laut- und Formenlehre/---Egyébként Krepp kiutatta, hogy a nyugatamerikai dialektus legalábbis nagyrészt északaagolból származik /Meacken/. A wa-szavakban a XVII. században a w ajakkerekítő /labializáló/ hatására [wa] > [wɒ] , de ez sem volt általános, mert pl. [wɒn], [wɒʃ] /wan, wash/ mellett [wæn], [wæʃ] is előfordult. Mindkét ejtési típus az eredeti [wan], [waʃ] leszármazottja. Még a XVIII. század vége felé is ingadozás tapasztalható [ɤ] és [ɒ] között a kiejtő szótárakban, pl. a quality, quantity, wa szavakban. A nyugatamerikai [wa] változat valószínűleg északangol vagy talán helyesebben adera észak-humbriai eredetű. Tudvalevőleg ez utóbbiból fejlődött ki az a tájszólás, mely ma Broad /Braid/ Scots néven ismeretes. Az is ismeretes, hogy ebben a tájszólásban az ajakkerekítésre való hajlam kisebb, mint a déli tájszólásokban. Hasonlóságok össze csupán az ó-angol hām szó fejlődését a déli és az északi tájszólásokban: Délen [ha:m] > [hɔ:m] > [hɔ:m] > [houm] ; Északon [ha:m] > [ha:m] > [hæ:m] > [he:m] hame. A adera Broad Scots-ban hiányzik tehát a déli tájszólásokra jellemző ajakkerekítés sok típusú szóban. Pl. déli home [houm] -nek megfelelő Broad Scots hame [he:m]; déli water ['wɔ:tə] -nek megfelelő Broad Scots ['wa:tə]. Ez utóbbi fejlődéstailag nyilván közeli rokonság az am. ['wɔ:ɹ], kanadai ['wa:ɹ] változatok.

6. Az am. [ou] diftongus kardinális [o] -nál valamivel nyiltabb o-val kezdődik, tehát pontosabban [òv] . Szűk diftongus. Ez a típus hallható pl. Big Crosby-tól. Ritkábban hallható művészeknél [ɔv] is, pl. Martha Tilton énekesnőtől.

7. [ɔv], [ɔɪ], [v], [v:] kb. úgy hangzik mint a st.

br. kiejtésben.

8. [ʌ] ritka. Általában [ʌ] használatos. [ʌ̃] megédes, behi-
zelgő, vagy tájszólas.
9. Az [æ(ː)] hang változatai az r több-kevesebb retroflexiójától,
ill. a nyelv alacsonyabb v. magasabb állásától függnek. Egy ala-
csonyabb és egy magasabb változat hallható próbában és tényleg
művészeknél is. Az alacsonyabbra példa lehet Bing Crosby kiejté-
se a "Happy Birthday to You" c. közismert dalban. A magasabb változatra
példa Mary Byrne kiejtése a "Sentimental Journey" c. dalban.
Ez utóbbi egyuttal példa lehet a "keskenyebb" változatra is. Né-
zetünk szerint ez tipikusan /bár nem kizárólag/ műi változat.
10. W utána a work, worm, world, word típusú szavak /w/, melyeknek magán-
hangszója a br. ejtésben [ə:], általában csak [æ] v. [ɔr]-vel
fordulnak elő, [ɔr]-vel nagyon ritkán. Példa az [ɔr] előfor-
dulására O'Neil Spencer néger énekes kiejtése a "The Dipsy Doc-
dle" c. dalban /Brunswick R.C., A 81444-A lemezen/: "...and that's
the way the Dipsy Doodle works".
11. Nazális mássalhangzók / [n, m, ŋ] / előtt álló magánhangzók
a köznyelvben, főleg az északi dialektusban, elég szabályosan na-
szalizálódnak. A magánhangzók nazális ejtése azonban nem standard
/Wencken, The American Language/. Mégis a nazális mássalhangzók
előtt, sőt egyéb helyzetben is nagyon elterjedt, legalábbis az é-
szaki dialektusban, a nazális magánhangzók használata a köznyelv-
ben. A népiességre törekvő énektilusban ezért hallhatók ilyen
nazális magánhangzók, pl. Martha Tilton énekesnőtől az "I Have
Eyes" c. dalban /His Master's Voice, HU 196 lemezen/: flame [flɛ̃ɪm]
chase [ʃɛ̃ɪm] .
12. Több mellékhangsúly van a főhangsúlyos szótag után, mint a br.-
ben. A mellékhangsúly következményeképpen sok br. sva / [ə] /
helyett Am.-ban egyéb, u.n. "tisztá" hangokat találunk. Ez a hang-
súlyeloszlás a művelt am. nyelvben épp úgy megvan, mint a műve-
letlenében: laboratory br. ['læbrətɹɪ], ['lə'brətɹɪ],
am. ['læbrə,tɔ:ɹɪ] ; necessary br. ['nesɪsərɪ] ,
ritkán ['nesɪsɛrɪ] , am. ['nesə,sɛ'ɹɪ] .
Több szó hangsúlya eltér a főhangsúlyban a br. hangs.-tól: detail
br. ['di:tɛɪl], am. [dɪ'tɛɪl], address br. [ə'dres], am.
['ædres] - stb.

VI. A kiejtő szótárak standard-je.

A mintaszerű jó kiejtést elvileg a kiejtő szótárak kell, hogy tükrözzék. Mennyiben felelnek hát meg ezek ennek a feladatnak? Először is meg kell állapítanunk, hogy tulságosan konzervatívak. Éspedig minél nagyobb szótár, annál ritkábban kerül anyaga fel-frisítésre új kiadásokban s ezért annál konzervatívabb. Így pl. a Webster s New Collegiate Dict. és a Webster s New International Dict., valamint a Kenyon által szerkesztett Pronouncing Dict. of American English még első *W* helyen jelzik, vagy csak a zárt *e*-s változatot jelzik azokban a szavakban, amelyeknek *e*-ja régebben zárt volt mind az am., mind a br. standard-ban, ill. még ma is az a skóciai angolban: *ferd, force, borne, port, court, moun, ear, bear, hears, glory, story, more, fere, lere* stb. eltérően a többi *e* / - *r* / - es szótól, melyekben az *e* nyílt hang / a skóciai angolban [*v:*] / : *horse, fern, war, born, lord, pedig* ma már egyre inkább eltűnő kiejtés típus ez Amerikában. Ezt a különbséget a rádió és énekstílusban nem lehet hallani. *Sea* [*o:*] *sea* [*v:*], *man* [*o:*] az általánosan használt hang. A New American Webster Handy College Dict. ezt mondja: "Traditionally, dictionaries say that the sound of *e* in *corn, horn, morn* is different from the sound of *e* in *fern, torn, sworn*; that *horse* and *hearse, herder* and *bearder, born* and *borne*, are not pronounced the same. We do not make this distinction. In the few regions where it is made, the *r* is not pronounced." Ebből elég világos, hogy ma már csak az [*o:*] változatot tekiathetjük standardnak. Ünepélyes beszédben azonban a tradicionális kiejtést néha száradékosan megtartják. Bizonyos, hogy a régebbi típusú kiejtés megőrzésében észak-angol és skót települőknek is részük van. Hogy a különbségtétel az ilyen szavakban az ünepélyes, szónokias stílus sajátja, azt látjuk igazolni az is, hogy a *Springtime in the Sierra* c. filmben a színészek a székényes nyugatamerikaiit beszéltek, de a film egyik jelenetében a pap a temetési szertartáson így fejezte be beszédét: "The Lord giveth and the Lord taketh away" [*ðə 'lɔ:rd 'gɪvɪθ and ðə 'lɔ:rd 'tʌkɪθ ə'weɪ*]. Külön említést érdemel, hogy a *lord* szóban az *r* hallatszott, ami arra utal, hogy ennek a szereplőnek a természetes kiejtéstípusa szintén olyan lehetett mint a többi szereplőé.

A Webster szótárakból nem tűnik ki a "rövid e"-t tartalmazó szavaknál, valahát a wa-szavaknál, hogy az [a], [v], vagy [ɔ] változatról van-e szó. Ez szándékos, jelezve, hogy mindhárom változat elfogadható. --- Anál meglepőbb ezért, hogy az a-val irt br. [ɔ:] /all, talk, taut/ am. változatáról Kenyon a Webster's New International Dict.-ben ezt írja: "A common fault of American speakers is to pronounce ô (= [ɔ:]) nearly like ä (= [a:]). This is in part a local pronunciation /several localities/, and perhaps in part a preservation of the 17th-century sound, which was regularly pronounced ä ([a:])." /Zárójelben egyenlőségjel után magyarázatként az általunk használt jelrendszer megfelelő jelét tettük. /--- Nézetünk szerint ez egyáltalán nem hiba, de nem is lokális jellegű ejtés, hanem Amerikaszerte általános. Az északi /nyugati/ dialektusban és talán még általánosabban Kanadában a talk, walk, bought, taught típusú szavakban [a:] hallható, de a tall, wall, call, all, bald típusúakban [v:]. R előtt [ɔ:] általános: war [wɔ:r], wara [wɔ:rm].

Az Egyesült Államok területén mindezekben a szavakban [v:] általános és ritkán hallani filaeu vagy rádióu egyebet; a war, wara típusú szavakban [ɔ:] általános, de [v:] is előfordul. Mi pl. egy kórus előadásában hallottuk a "Gwia to lay down ay sword and shield" kezdetű spirituálé szövegében. /Oíue valószínűleg a refrén: "Down by the riverside" / "I ain't gwia study war [wɔ:r] no more".

Nem jelölik sem a Webster szótárak, sem Kenyon kiejtő szótára a t [r] ejtését sem, mert ezt kizárólag népies v. hanyag stílusnak tekintik. Szeriatunk használata ma oly általános, hogy a természetes am. változatnak kel tekintendők azokban a pozíciókban ahol egyáltalán előfordulhat.

Nem jelölik a fentebb említett szótárak az [æ:], [ɔ:], [v:], [a:] hangok hosszúságát sem. Kenyon szeriat ez nem fontos az am. kiejtés viszonylatában. Mégis az am. kiejtésben is épp úgy különböznek hosszúságban a bat, bad, past szavak magánhangzóí mint a br.-ben. Az azóban igaz, hogy komoly műszerek nélkül igen nehéz a finomabb hosszúságkülönbségeket meghatározni. Mint egyébként a br. ejtésben is, a "rövid" magánhangzó nem olyan rövid zongés mássalhangzó előtt, mint zongétlen előtt. Kanadában sok olyan magánhangzó hosszú, ami A.-ban rövid, pl.

magic wand ['mæ.dʒɪk 'wɑ:nd].

A kanadai kiejtést, bár lényegében am. kiejtéstípus, nem volt célunk tárgyalni. Kenyon kiejtő szótárának előszavában mondja, hogy a kanadai kiejtés még nincs eléggé feldolgozva és ezért szótárába a kanadai változatokat nem vette fel. Kanada legkeletibb részének kivételével a legtöbb kanadai beszédstílusban a nyugatamerikaira jellemző [ɑ] változatok dominálnak, gyakoriak az orrhangu magánhangzók /ez a puritánok afektált beszédéből származik/, az egész beszéd lágyabb és ventatottabb /drawing/, mint a tulajdonképpeni am.-ban. Egyébként a br. befolyás érezhetőbb Kanadában, mint az Egyesült Államokban.

VII. A fentiekből kitűnik, hogy az am. fonetikai irodalom még sok vonatkozásban nem döntötte el, hogy mit tekinthetünk mintaszerűnek, ill. egyelőre a kérdést nyitva hagyta. Ilyenformán a standard fogalma Amerikában sokkal tágabb, mint Angliában. A mindennapi élet gyakorlata azonban a tágértelmű am. standard sokféleségéből /pl. az ask, fog, what, sorry, new típusú szavak/ egy szűkebb, bár az még nem kötelező normát választ ki a közeleti fórumokon. Így az ott kialakuló normákat kell 1/4 elsősorban figyelembe vevünk. Ezért az egyetemek, /film-/színházak, hangfelvételek és a rádió stílusát tekinthetjük a kialakuló standard leghűbb tükrének, melynek leírását az V. pontban kíséreltük meg.

Referenciák

- I. 1. George Philip Krapp: The English Language in America.
2. Webster's New International Dictionary, Second Ed., 1959
3. J. S. Kenyon & T. A. Knott, A Pronouncing Dictionary of American English, 1953, Merriam Co.
4. Mencken; The American Language.
5. P. A. D. MacCarthy, English Pronunciation /Heffer, Cambridge, 1944/.
6. D. Jones, An Outline of English Phonetics, Cambridge, W. Heffer & Sons Ltd., 1957.
7. J. S. Kenyon, "Guide to Pronunciation" /Webster's New International Dictionary/.
8. I. C. Ward, The Phonetics of English /Heffer, Cambridge/.
9. B. A. Ilgis: Isztorija anglijskogo jazüka /Izdatyelszstvo literaturü na inosztrannüch jazükach, Moszkva, 1958/.
10. Prof. Dr. Eilert Ekwall: Historische neuenglische Laut- und Formenlehre. /Sammlung Götschen, 1914/.
11. The New American Webster Handy College Dictionary, 1956, A Signet Book.
12. Webster's New Collegiate Dictionary, Merriam Co., 1957.

